

DOKTORI (PH.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**PROPER NAMES IN TRANSLATION:
A RELEVANCE-THEORETIC ANALYSIS**

Írta:
VERMES ALBERT PÉTER

DEBRECEN

2001

1. Az értekezés kutatási feladatai és felépítése

Az értekezés alapvető állítása az, hogy a például Vendler (1975) által megfogalmazott nézettel szemben a tulajdonnevek fordítása egy nem-triviális kérdés, amely szorosan összefügg a tulajdonnév jelentésének problémájával. A dolgozat célja, hogy bemutassa, mi történik a tulajdonnevekkel a fordítás folyamatában, különös tekintettel az angol-magyar fordításirányra, valamint hogy rendszerezze és megfelelő elméleti keretbe helyezve megmagyarázza a feltárt jelenségeket.

Ennek érdekében sorrendben a következő kérdések vizsgálatát végzi el. A második fejezet áttekinti a fordításelmélet legfontosabb problémáit és ezek hagyományos megközelítéseit, s ennek alapján támogatja azt a nézetet, mely szerint a fordítás jelenségei legmegfelelőbben egy kommunikáció-elmélet keretein belül vizsgálhatók.

A harmadik és negyedik fejezet bevezeti a kutatás általános kognitív és kommunikatív elméleti keretét, amelynek révén lehetővé válik a fordításnak sajátos jellegzetességekkel bíró, de nem elszigetelt kommunikációs folyamatként való leírása és magyarázata.

Ezt követően az ötödik fejezet kísérletet tesz a vizsgálat tárgyát képező kategória, a tulajdonnév fogalmának pontosítására, és részletesen vizsgálja a tulajdonnév jelentésének a kutatás alapvető kérdésével közvetlenül összefüggő problémáját.

Számos példán keresztül bemutatja a tulajdonnevekkel kapcsolatban a fordítás során felmerülő problémákat és a fordítók által alkalmazott megoldásokat, és javaslatot tesz ezen megoldások rendszerbe foglalására. Az adott elméleti keretre támaszkodva négy különböző fordítási műveletet azonosít, és világosan definiálja azokat.

Ezen műveleti meghatározásokat alkalmazva a hatodik fejezet két konkrét mű fordításának elemzésével megkísérli bizonyítani, hogy a tulajdonnevek látszólag rendszertelen viselkedése a fordításban valójában a kommunikációs folyamat törvényszerűségei által diktált, szisztematikus jelenség, és az adott elméleti keretben nagy pontossággal előrejelezhető és magyarázható.

2. Szakirodalmi előzmények

A tanulmány időrendi sorrendben bemutat nyolc, a kutatás előzményének tekinthető, a kérdéskör tárgyalásának jellemző példáját adó művet, Tarnóczy (1966), J. Soltész (1967), Elman (1986), Newmark (1988), Schultze (1991), Heltai és Pinczés (1993), Klaudy (1994), valamint Tellingner (1996) tollából. Általában elmondható ezekről, hogy miközben valamennyi

kétségtelen erényekkel bír - az általa bemutatott példaanyag gazdagsága, a leírás részletessége, vagy a fordítónak nyújtott tanácsok gyakorlati hasznossága okán -, egyikük sem foglalja konzekvens és hiánytalan rendszerbe a feldolgozott adathalmazt, és elmulasztják (vagy meg sem kísérlik) olyan alkalmas elméleti keretben elhelyezni a kérdést, amely motivációt és magyarázatot volna képes nyújtani az általuk elkülönített fordítási műveletek használatával kapcsolatosan.

Tarnóczi (1966) úgy véli, a személynevek és a helynevek előzetes döntéshelyzetbe hozzák a fordítót, akinek döntenie kell a *transzliteráció* és az *eredeti alakban való megőrzés* között, és felhívja a figyelmet az alkalmazott megoldás konzekvens használatának fontosságára. Máskor a tulajdonnév (például egy cím, de akár egy személynév is) elvileg *lefordítható* a célnyelvre, de a szerző ezekben az esetekben is elsősorban az eredeti alak megőrzését javasolja. Szükség lehet továbbá a tulajdonnév *explikálására* (pl. francia 'Haute-Marne' - magyar 'az észak-franciaországi Haute-Marne megye'), vagy más esetekben a *modulálására*, amit Tarnóczi a tartalom módosításaként határoz meg ('Pablo Ruiz' - 'Picasso').

J. Soltész (1967) meghatározása szerint a tulajdonnév olyan kifejezés, mely egy egyedi létező megjelölésére szolgál, és azon kultúra nyelvi rendszerének része, amelyhez a név denotációja tartozik. A név fordításának vagy nem-fordításának kérdése akkor merül fel, amikor e denotáció (vagyis a név viselőjének) jelentősége túlmutat az adott nyelvi közösség határain. Helyesen rámutat, hogy a tulajdonnév fordításának kérdése összefügg a jelentés problémájával, s a név jelentéstartalmára tekintettel három főbb tulajdonnév típust különböztet meg.

Az első típusba (A típus) az általa "jelneveknek" nevezett kifejezések tartoznak, amelyek nem rendelkeznek közszoói jelentéssel, nem konnotatívek, önkényesek és motiválatlanok (pl. 'János', 'Duna' vagy 'Egyiptom'). Érdekes módon később megjegyzi, hogy mivel a különböző nyelvekben az egymásnak megfelelő nevek gyakorisága különböző, hangulati értékük is különböző lehet - tehát végül ő maga is tulajdonít nekik bizonyos konnotatív jelentést.

A második (B) típusba a (sajátos elnevezésű) "szónevek" tartoznak, melyek közszoói jelentéssel bíró, motivált, konnotatív, és többnyire leíró nevek (pl. 'Kreml', 'Lánchíd' vagy 'Mont Blanc').

A harmadik (AB) típus a jelnevek és közszoói elemek kombinációjából álló neveket foglalja magába. A közszoói elem lehet megkülönböztető jelző (pl. 'Újpest'), nyelvtani jel (pl. 'Kárpátok'), képző (pl. 'Ormánság'), vagy - leggyakrabban - egy magasabb fogalmi kategóriát megnevező elem (pl. 'Kaposvár').

A különböző névtípusokkal kapcsolatban J. Soltész az alábbi fordítási eljárásokat írja le: Az A típusba tartozó neveket *helyettesíthetjük* egy hagyományos célnyelvi

megfelelővel (pl. angol 'John' – magyar 'János'), vagy *változatlanul hagyhatjuk* őket. A B típusú és az AB típusú neveket pedig részben vagy egészben *lefordíthatjuk*, vagy helyettesíthetjük (az ő értelmezésében a 'fordítani' terminus tágabb értelemben magában foglalja a helyettesítést is). J. Soltész szerint az, hogy mikor melyik műveletet alkalmazzuk, elsősorban azon múlik, hogy a név denotátuma a létezőknek mely hagyományos kategóriájába tartozik: személy, földrajzi hely, intézmény stb., s ennek megfelelően folytatja a további áttekintést, számos példát nyújtva a különböző osztályokból.

Végezetül a tulajdonnevekre jellemző fordításbeli szabályosságok kérdését tárgyalja. Megállapítása szerint e téren oly nagy az ellentmondások és kivételek száma, hogy szabályszerűségről vagy rendszerűségről nemigen beszélhetünk. Az ellentmondások okának két ellentétes elv ütközését látja: az egyik a tulajdonnév azonosító funkciójával összefüggő változatlanságának, a másik pedig az érthetőségnek a követelménye. Minthogy mindkettő nem érvényesülhet egyszerre, egyiket vagy másikat fel kell áldozni a fordítás során, attól függően, hogy melyik fontosabb az adott esetben. A nagyszámú kivétel pedig szerinte annak a következménye, hogy a nemzetközi tulajdonnév-állományt a gyakorlat, a hagyomány, a kultúrák egymáshoz való viszonya, vagy éppen a nyelvtisztasági eszmények változása számtalan módon befolyásolhatja. Konklúziója az, hogy azon túl, hogy rögzíti a tényeket és felhívja a figyelmet a következtetlenségekre, a nyelvésznek e kérdésben igen korlátozottak a lehetőségei: használható gyakorlati tanácsokkal nemigen szolgálhat a fordító számára.

Elman (1986) tanulmánya számos példát hoz a legkülönbözőbb nyelvekből, melyek alapján három fordítói technikát azonosít. A tulajdonnevet a fordító változatlan formában *átviheti* a forrásnyelvből a célnyelvbe, *lefordíthatja*, vagy helyettesítheti egy olyan célnyelvi kifejezéssel, mely nincs közvetlen összefüggésben az eredetivel (*modifikáció*).

Newmark (1988) könyvében három tulajdonnév-kategóriából veszi példáit: a személynevek, tárgyak nevei és a földrajzi nevek közül. Szerinte a személyneveket általában *átviszi* a fordító a célnyelvi szövegbe (feltételezve, hogy ezek nem hordoznak konnotatív jelentést), bizonyos esetekben azonban (uralkodók, pápák, szentek nevei, illetve szépirodalmi művekben szereplő konnotatív nevek) *lefordítja* őket. Más, főként klasszikus neveket pedig *honosíthat* is: az adott célnyelv fonetikai-fonológiai illetve grafológiai rendszerébe illeszkedő formára alakíthatja azt (pl. latin 'Horatius' – angol 'Horace'). Tárgyak neveit rendszerint *átvisszük*, a földrajzi neveket pedig helyettesítjük a célnyelvben már meghonosodott megfelelővel.

Schultze (1991) történeti-leíró vizsgálatokra alapozva öt műveletet határol el a drámai művekben előforduló személynevek fordításbeli kezelését illetően: (1) *direkt átvitel*, (2) *adaptáció* a célkultúra betűzési és kiejtési szabályaihoz, (3)

behelyettesítés egy célnyelvi megfelelővel, (4) *szemantikai fordítás* és (5) a forrásnyelvi név megalkotásakor alkalmazott *művészi eszköz átvitele*. Ez utóbbit én inkább a megelőző operációk esetleges kombinációjaként értelmezném.

A személynevek részeként megjelenő címeket és megszólításokat illetően még három művelettel egészíti ki a listát: (6) *elhagyás*, (7) *hozzáadás* és (8) az eredeti *lecserélése* egy tőle teljesen különböző célnyelvi kifejezésre.

Schultze szerint a lehetséges műveletek nagy száma a jelentéssel, drámai funkcióval, poétikai minőséggel és szövegbeli illetve szövegközi koherenciával kapcsolatban jelentkező normakonfliktusok eredménye, és nyomatékosítja, hogy a választás közöttük egy-egy esetben nagymértékben függ a fordítónak az adott kulturális és interkulturális kontextusban való jártasságával.

Heltai és Pinczés (1993) hangsúlyozzák, hogy a tulajdonnevek fordítása során a főszabály a célnyelvben elfogadott gyakorlat illetve hagyomány követése. Utcák és terek neveit, intézmények, újságok, folyóiratok, cégek, iskolák és egyetemek neveit általában nem fordítjuk le, bár bizonyos transzparens nevek lefordíthatók (pl. angol 'National Gallery' – magyar 'Nemzeti Galéria'). Rámutatnak, abban a kérdésben, hogy adott esetben fordítsunk egy nevet vagy sem, döntő szerepe van annak, hogy kinek számára és milyen célból készül a fordítás. Ezt figyelembe véve a fordító számos lehetőség közül választhat. Például olyan nevek esetében, melyek tulajdonnevek és köznevek kombinációi, a tulajdonnévi elem eredeti alakjában megtartható, miközben a köznévi elem *átemelhető, lefordítható, vagy akár ki is hagyható* (pl. 'Salt Lake City', angol 'Mexico City' – magyar 'Mexikóváros', angol 'Niagara Falls' – magyar 'a Niagara'). Más esetekben az eredeti név *kiegészíthető* a célnyelvben egy hozzáadott elemmel (angol 'the Severn' – magyar 'a Severn folyó'), vagy szükség szerint akár magyarázó szöveggel is ellátható (angol 'Farmers' Weekly' – magyar 'a Farmers' Weekly nevű mezőgazdasági hetilap').

Klaudy (1994) a fordítási műveletek összetett rendszerét dolgozza ki a műveletek technikai (kivitelezési) jellemzői alapján. A tulajdonnevekkel kapcsolatos problémák megoldására négy műveletet ajánl. Az *általánosító fordítás* (és az ellentétes irányú *konkretizálás*) oka az, hogy a különböző nyelvek különbözőképpen, és különböző mértékben szegmentálják a valóságot (pl. angol 'Oreo crumbs' – magyar 'csoki'). A *jelentések kihagyása* illetve a *betoldása* azért történik, mert a célnyelvi olvasó háttérismeretei különböznek a forrásnyelvi olvasóétól (pl. angol 'Belgravia House' – magyar 'nagy ház', angol 'Malteser' – magyar 'Máltai cukorka'). Hasonlóképpen a *teljes átalakítást*, melynek során a forrásnyelvi jelentést egy hozzá látszólag egyáltalán nem kapcsolódó célnyelvi jelentéssel helyettesítjük, a nyelven kívüli különbségek teszik szükségessé (pl. az Állatfarm magyar fordításában az

eredeti 'Boxer' és 'Clover' helyett a 'Bandi' és a 'Rózsi' neveket találjuk).

Tellinger (1996) egy Márai-mű német fordítását elemezve három műveletet ír le: a tulajdonnevet a fordító vagy *megőrzi* az eredeti alakban, vagy *lefordítja*, vagy *behelyettesíti* egy már létező célnyelvi variánssal.

A fenti művek összevetése után azt látjuk, hogy mindegyik szerző (implicit vagy explicit módon) alapvetőnek tekinti a jelentés problémáját a kérdés tárgyalásában, ám egyikük sem teszi igazán kimerítő vizsgálat tárgyává a jelentés és tulajdonnév fordításban mutatott viselkedésének összefüggéseit (bár az is igaz, hogy ez nem is mindegyik idézett mű kifejezett célja).

Kitűnik továbbá, hogy a nyolc szerző által ajánlott fordítási műveletek részben eltérnek egymástól, részben azonosak, vagy pedig bizonyos mértékben átfedik egymást, de soha nem jelennek meg ugyanabban a konfigurációban a különböző elemzésekben, és a különféle konfigurációk sehol nem nevezhetők teljesnek.

Következésképpen a jelen dolgozatnak a kutatás általános céljával összefüggésben feladata az, hogy részletes tárgyalását nyújtsa a tulajdonnévi jelentés kérdésének, és erre támaszkodva pontosan definiálja és átlátható rendszerbe foglalja a fordítók által alkalmazott műveleteket. Természetesen, amennyiben el szeretnénk kerülni, hogy az általunk javasolt rendszer csupán egy újabb ad hoc műveletgyűjtemény legyen, leírásunkat egy megfelelő elméleti keretbe ágyazva kell megvalósítanunk.

3. Az elméleti keret ismertetése

Az értekezés második fejezete áttekinti a hagyományos fordításelméleti megközelítéseket, és ezek hiányosságait kifejtve azt a nézetet támasztja alá, mely szerint a fordítást speciális kommunikációs folyamatként kell tekinteni, és ennek megfelelően leggyümölcsözőbb módon egy alkalmas kommunikáció-elmélet keretein belül vizsgálható. Ezt az elméleti keretet, elsősorban Sperber és Wilson (1986) illetve Gutt (1991) alapján, a harmadik és a negyedik fejezet ismerteti.

A *kommunikációt* olyan folyamatként határozhatjuk meg, melynek során a résztvevő két információ-feldolgozó eszköz (ami lehet két emberi elme is) egyike módosítja a másik fizikai környezetét, aminek eredményeképpen ez utóbbi az első eszközben tároltakhoz hasonló reprezentációkat hoz létre. Emberi kommunikáció esetében az első eszközt nevezhetjük *kommunikátornak*, a másodikat pedig *közönségnek*. *Információn* tág értelemben nem csupán tényeket értünk, hanem mindenféle feltevést (assumption), melyet a kommunikátor tényszerűként mutat be. Egy *feltevés* egy olyan gondolat, amelyet az egyén a

való világ (igaz vagy hamis) reprezentációjaként kezel. A *gondolat* pedig nem más, mint egy konceptuális (tehát nem érzéki vagy emocionális) reprezentáció. Egy konceptuális reprezentáció mind nem-logikai, mind logikai tulajdonságokkal is rendelkezik. Ez utóbbiakat nevezzük a reprezentáció *logikai formájának*. Ha ez szemantikailag teljes, tehát igazság-érték rendelhető hozzá, akkor *propozicionálisnak* nevezzük, egyébként pedig nem-propozicionálisnak. A hiányos logikai forma a kontextus alapján tehető propozicionálissá, s ezáltal válik részévé az egyén világról alkotott tudásának. E tudás minősége azonban csak részben az egyén által tartott tényszerű feltevések függvénye, azon is sok múlik, hogy az egyén mennyire bizonyos e feltevések igazságában (vagy valószínűségében). A világról alkotott tudása tehát nem csak újabb feltevések hozzáadása által, hanem azáltal is javulhat, ha a meglevő feltevések igazságával kapcsolatos bizonyosságának szintjét, vagyis a *feltevés erősségét* alkalmas módon növeli vagy csökkenti. Egy feltevés erőssége összefüggésbe hozható azzal, hogy milyen könnyen lehet előhívni a memóriából, más szóval, hogy mennyire *nyilvánvaló* (manifest). A nyilvánvalóság fogalma általános értelemben a tényekre is kiterjeszthető a következő módon: "Egy tény egy adott időpontban nyilvánvaló az egyén számára akkor és csak akkor, ha képes ebben az időpontban azt elméjében megjeleníteni, és e reprezentációt igaznak vagy valószínűleg igaznak elfogadni" (Sperber és Wilson 1986:39, saját fordításom). Az egyén számára nyilvánvaló tények halmazát, amelyeknek tehát tudatában van illetve képes következtetni rájuk, *kognitív környezetének* nevezzük. Amikor különböző egyének kognitív környezete átfedi egymást, s ezek metszetének az is része, hogy kik ezek az egyének, akkor kognitív környezeteik metszetét *kölcsönös kognitív környezetüknek* nevezzük, s ebben minden feltevés *kölcsönösen nyilvánvaló*. Mindezek után a kommunikációt olyan folyamatként értelmezhetjük, amelyben a kommunikátor létrehoz egy stimulust (egy olyan jelenséget, melynek az a célja, hogy valamilyen kognitív hatást gyakoroljon a közönségre), azzal a szándékkal, hogy az nyilvánvalóvá tegyen a közönség számára bizonyos feltevéseket, amelyeket szeretne megosztani vele, ezáltal kiterjesztve kölcsönös kognitív környezetüket.

Grice óta közhely, hogy a nyelvi rendszer mint kód önmagában nem képes hiánytalanul reprezentálni a kommunikátor üzenetét: azt a közönségnek kell *kikövetkeztetnie* a nyelvi stimulust a kommunikátor szándékainak bizonyítékaként kezelve. Sperber és Wilson (1986) eredetisége abban áll, hogy egyértelműen és explicit módon meghatározták e következtetési folyamat természetét. Elméletük a kommunikációt *rámutató-következtető* (ostensive-inferential) jellegű folyamatként írja le: "a kommunikátor létrehoz egy stimulust, amely kölcsönösen nyilvánvalóvá teszi maga és a közönség számára, hogy a kommunikátor e stimulus révén nyilvánvalóvá vagy még

nyilvánvalóbbá kíván tenni a közönség számára feltevéseknek egy {SZ} halmazát" (Sperber és Wilson 1986:63, saját fordításom), ahol SZ a kommunikátor szándékait, vagyis üzenetét jelöli, melyet a közönség egy spontán, automatikus és tudatalatti következtetési folyamat eredményeképpen fejt meg, amelynek során az új információt egy már ismert információkat tartalmazó kontextussal kombinálva levezeti az új információ által eredményezett *kontextuális implikációkat*. Minél nagyobb ezek száma, annál többet javít az új információ az egyén világról alkotott ismeretein. Egy új információ azonban nem csak ilyen módon javíthatja világismeretünket, hanem azáltal is, hogy további bizonyítékkal szolgál valamely régi feltevés igazságára, vagyis *megerősíti* azt, vagy pedig azáltal, hogy ellenbizonyítékot szolgáltat és következésképpen *törli* a régi feltevést a kontextusból. Összességében tehát valamely új információ a következő kontextuális hatásokat eredményezheti egy kontextusban: (1) kontextuális implikációkat eredményez, (2) kontextuális megerősítést eredményez vagy pedig (3) kontextuális törlést eredményez.

Természetesen ez a következtetési folyamat bizonyos erőfeszítést igényel a közönségtől, amely annak a reményében vállalkozik erre, hogy a nyereségei elérik azt a mértéket, amely indokolttá teszi fáradozását. Ezt a gondolatot fejti ki a következő definíció:

Relevancia

Első mérték-feltétel: egy feltevés annak mértékében releváns egy kontextusban, hogy milyen nagy mennyiségű kontextuális hatást eredményez e kontextusban.

Második mérték-feltétel: egy feltevés annak mértékében releváns egy kontextusban, hogy milyen kicsi erőfeszítés szükséges az adott kontextusban való feldolgozásához.

(Sperber és Wilson 1986:125, saját fordításom)

A szükséges erőfeszítés számos tényező függvénye, melyek közül a legfontosabbak az alábbiak: a stimulus összetettsége, a kontextus hozzáférhetősége, és a kontextuális hatások levezetéséhez szükséges következtetési folyamat energiaigénye.

Az egyén, mint hatékony információ-feldolgozó eszköz, csak abban az esetben méltat figyelemre egy stimulust, ha számíthat rá, hogy az releváns lesz számára. Így amikor a kommunikátor létrehoz egy stimulust, implicite mintegy ígéretet tesz arra, hogy az kellőképpen releváns a közönsége számára. Ezt fejezi ki a *relevancia* elve: "Minden rámutató kommunikatív aktus egyúttal saját optimális relevanciájának ígéretét is kommunikálja" (Sperber és Wilson 1986:158, saját fordításom), ahol az optimális kifejezés arra utal, hogy egyrészt a stimulus feldolgozása adekvát kontextuális hatásokat eredményez, másrészt pedig nem igényel az elfogadhatónál nagyobb mértékű erőfeszítést.

A közönségnek az a feladata, hogy a kommunikátor információs szándékáról hipotéziseket alkosson, és kiválassza közülük azt, amelyről elgondolható, hogy a kommunikátor feltételezte, hogy az beváltja az optimális relevancia ígéretét. Az ilyen interpretációról azt mondjuk, hogy *konzisztens a relevancia elvével*. Ez pedig, mivel a hipotézisek feldolgozásának sorrendje szintén befolyásolja relevanciájukat, azzal a következménnyel jár, hogy a közönségnek jogában áll helyesként elfogadni azt az interpretációt, melyet legelőször konzisztensnek talál a relevancia elvével.

A nyelvi kommunikáció két rétegből épül fel. A következtetési folyamat nyersanyagát egy kódolási/dekódolási folyamat szolgáltatja, melynek során a közönség előállítja a nyelvi stimulus lehetséges *szemantikai reprezentációit*, amelyeket azután bizonyítékként használhat a kommunikátor szándékainak kikövetkeztetésében. A következtetési folyamat meglehetősen összetett. Először is egyértelműen hozzá kell rendelni a nyelvi megnyilatkozáshoz egy propozíciós formát, vagyis ki kell választani egyet a lehetséges szemantikai reprezentációk közül, el kell végezni a referens-hozzárendeléseket, és pontosítani kell a homályos kifejezéseket. Ezután pedig azonosítani kell a kommunikátor propozíciós attitűdjét az alkalmazott igemód alapján.

Abban az esetben, amikor a megnyilatkozás által kommunikált feltevés a megnyilatkozás által kódolt logikai forma kifejtése, e feltevést *explikátumnak* (explicature) nevezzük. Képes vagy nem-kijelentő megnyilatkozások esetén természetesen a propozicionális forma nem része a szándékolt interpretációnak. Az ilyen módon kommunikált feltevéseket *implikátumoknak* (implicature) nevezzük. Egy logikai forma összes szándékolt analitikus implikációja explikátum, az összes szándékolt kontextuális feltevés (implikált premissza) és e logikai forma összes szándékolt kontextuális implikációja (implikált konklúziója) pedig implikátum. Tehát egy megnyilatkozás interpretációja explikátumainak és implikátumainak halmazából áll.

Egy közönséges kijelentés esetében a megnyilatkozás által kifejezett propozíció *közvetlen interpretációja* a kommunikátor gondolatának. Egy propozíció és egy gondolat között azonban általában nem ilyen közvetlen a hasonlóság: a propozíció általában csak részlegesen interpretálja a gondolatot, vagyis nem pontosan ugyanazok az analitikus és kontextuális implikációi, mint a gondolatnak. Ez esetben azt mondhatjuk, hogy *interpretációs hasonlóság* áll fenn közöttük. Gutt (1991) a következőképpen általánosítja ezt a fogalmat: "Két megnyilatkozás, vagy még általánosabban két rámutató stimulus között interpretációs hasonlóság áll fenn annak arányában, hogy mennyi közös explikátummal illetve implikátummal rendelkeznek (44. oldal, saját fordításom).

E fogalom segítségével a fordítást olyan kommunikatív aktusként definiálhatjuk, amely a fordítás másodlagos kontextusában az eredetivel a lehető legnagyobb interpretációs hasonlóságot mutató információs szándékot (üzenetet) közvetít. A fordításban tehát a relevancia elve az *optimális hasonlóság* ígéreteként manifesztálódik: a fordításnak oly módon kell hasonlítania az eredetihez, hogy adekvát kontextuális hatásokat eredményezzen a célközönség számára, másrészt pedig úgy kell megfogalmazni, hogy a szándékolt interpretációt a közönség ésszerű mértékű feldolgozási erőfeszítés árán képes legyen megfejteni. Ebből egyebek mellett az is következik, hogy nem mindig célszerű az interpretációs hasonlóságot a végtelenségig növelni, hiszen ez azt vonhatja magával, hogy (a fordításnak az eredetitől eltérő kontextusában) túlzott mértékűre nő a feldolgozásra fordítandó erőfeszítés igénye, és a kommunikáció kudarcot vall.

Az az eset tehát, amikor a fordítás teljes interpretációs hasonlóságban áll az eredetivel – és ezt nevezzük *direkt fordításnak* – egyfajta szélsőségnek tekinthető, és csakis abban az esetben lehetséges, ha a fordítás kontextusa megegyezik az eredeti kontextussal. Ez persze interkulturális szituációkban nagyon ritkán következik be, így a fordítás alapesetében nem a direkt, hanem az *indirekt fordítást* kell tekintenünk, amelyben az interpretációs hasonlóság kisebb-nagyobb mértékben elmarad a teljestől.

Ebben az elméleti keretben, melyben a fordítás-elmélet egy általános és univerzális kommunikáció-elmélet természetes részét képezi, a fordítás jelenségei előrejelezhetővé és világosan megmagyarázhatóvá válnak a kontextus, a stimulus és az interpretáció egymásra hatását figyelembe véve a relevancia elvének alkalmazásával. A dolgozat ötödik és hatodik fejezete ennek alapján tehát arra tesz kísérletet, hogy ebben a fényben elemezze és magyarázza a tulajdonnevek fordításban mutatott viselkedését.

4. A kutatás ismertetése

Az ötödik fejezet a különböző tulajdonnév-meghatározások összevetésével kezdődik, és rámutat az ezekben található következtetlenségekre. Ezt követően elvégzi a tulajdonnevek jelentésének vizsgálatát, és megállapítja, hogy ebből a szempontból a tulajdonnév alapvetően nem különbözik az egyéb nyelvi kifejezésektől, vagyis jelentésének szerkezete egyáltalán nem kivételes, viszont nagyfokú változatosságot mutat. Egy kifejezés jelentése az adott elméleti keretben kétféle elemből, *logikai* és *enciklopédikus* információkból tevődik össze, melyek a memória különböző helyein vannak elraktározva. Az ún. *prototipikus tulajdonnevek* esetében (pl. 'Margit', 'Eger' stb.) a logikai bejegyzés üres, vagyis a név

nem rendelkezik analitikus logikai tulajdonságokkal, az enciklopédikus bejegyzés viszont tartalmazhat különböző asszociatív elemeket, melyek adott esetben felhasználhatók a megnyilatkozás interpretálásában a kontextus részeként. Más esetekben azonban a logikai bejegyzés is tartalmazhat információt. Valójában tehát a tulajdonnév kategória egy sor különböző kifejezés kontinuumát jelöli, amely a prototipikustól (üres logikai bejegyzés) a nem-prototipikusig (teljesen kitöltött logikai bejegyzés) terjed. Ilyenek például az olyan kompozicionális nevek, melyek közzói elemekből keletkeznek ('Magyar Tudományos Akadémia', 'Zöld Sárkány Eszpresszó' stb.). Ezen általam *frazálisnak* nevezett nevek jelentés-struktúra szempontjából semmiben nem különböznek más frazális kifejezésektől. Ami végülis megkülönbözteti őket azoktól, az az a tény, hogy az adott megnyilatkozásban névként *használjuk* őket. Ilyen értelemben a név talán inkább pragmatikai kategóriának tűnik, semmint szemantikainak.

A nevek osztályozása elméleti szempontból, mivel nem áll közvetlen összefüggésben a jelentésszerkezet kérdésével, nem lényegi probléma, sokkal inkább az adott cél által meghatározott empirikus feladat. Számunkra itt fontosabb az a kérdés, hogy mit tekintünk névnek (ez bizonyos mértékig kultúra-függő), és miként ismerjük fel a nevet egy folyamatos szövegben. Ebben természetesen leginkább egy ortográfiai konvenció van segítségünkre, mégpedig az, hogy a neveket, egyedi jelölő funkciójuk okán, nagy kezdőbetűvel szokás írni. Ezek alapján mi a vizsgált kifejezések körébe bele vesszük a kritériumnak megfelelő összes forrásszövegbeli kifejezést (értelmszerűen kivéve az egyéb okokból nagykezdőbetűs kifejezéseket), még akkor is, ha a célnyelvi konvenciók különbözősége a tulajdonnév-státuszt illetően ezt nem indokolná.

A dolgozat számos példával illusztrálja a tulajdonnevek által a fordítás során felvetett kérdéseket, majd a fordítók által tipikusan alkalmazott megoldásokat négy (remélhetően) világosan meghatározott fordítási művelet átlátható és elméletileg is motivált rendszerében foglalja össze. Ezek a következők:

- (1) *Átvitel* (transference), amelynek során a forrásnyelvi nevet eredeti alakjában illesztjük a célszövegbe, vagy azért, mert csak referenciával járul hozzá a megnyilatkozás jelentéséhez (tehát nincs sem logikai, sem pedig releváns enciklopédikus jelentés-tartalma), vagy pedig azért, mert bármely változtatás túlzottan megnövelné a feldolgozásra fordítandó erőfeszítés mértékét.
- (2) *Behelyettesítés* (substitution), mely a forrásnyelvi névnek egy konvencionális célnyelvi megfelelővel való felcserélését jelenti. Amennyiben létezik ilyen megfelelő, mindenképpen ennek használata tűnik a

legkézenfekvőbb megoldásnak, hiszen egyrészt ez szinte automatikusan jut a fordító eszébe, másrészt pedig nagy valószínűséggel a célnyelvi olvasó is ezt a nevet ismeri és használja (pl. német 'Dresden' – magyar 'Drezda'). Ide sorolom a *grafológiai behelyettesítést* is, melyen a forrásnyelvi grafológiai egységeknek azonos hangértékű célnyelvi grafológiai egységekkel való felváltását értem (pl. angol 'Chingachgook' – magyar 'Csingacsguk'). Relevancia-elméleti fogalmakkal azt mondanánk, hogy adott esetben ez a megoldás igényli a legkisebb feldolgozási erőfeszítést, és a tőle való bármely eltérés – mely szükségképpen növeli a feldolgozás energiaigényét – csak számottevő kontextuális hatás-növekedés esetén indokolt.

- (3) *Fordítás* (translation), melynek során a forrásnyelvi nevet, vagy legalábbis egy részét egy olyan célnyelvi kifejezéssel helyettesítjük, amely ugyanazon vagy megközelítőleg ugyanazon analitikus implikációkat (explikátumokat) eredményez a célszövegben, mint az eredeti név a forrásszövegben (pl. angol 'The National Union of Belgian Opticians' – magyar 'Belga Optikusok Nemzeti Szövetsége').
- (4) *Modifikáció* (modification), ami a forrásnyelvi névnek egy olyan célnyelvi névvel való helyettesítését jelenti, amely logikailag vagy konvencionálisan nem, vagy csak részben áll kapcsolatban az eredetivel. Ez relevancia-elméleti terminusokkal úgy írható le, hogy a célnyelvi kifejezés számottevő változást eredményez az eredetihez képest az általa eredményezett analitikus implikációkat illetően (ha vannak ilyenek) (pl. angol 'Winnie-the-Pooh' – magyar 'Micimackó').

E négy művelet meghatározása, amellet, hogy remélhetőleg megfelelően precíz, eléggé általános is abban az értelemben, hogy lehetővé teszi az összes lehetséges eset értelmezését. Az első kettő, az átvitel és a behelyettesítés használatát leginkább a feldolgozási erőfeszítés mértékét illető megfontolások motiválják, míg a második kettőt, a fordítást és a modifikációt elsősorban az adekvát célnyelvi kontextuális hatások elérésének igénye, bár nyilvánvalóan a két szempont igazából nem választható el egymástól.

E négy műveletre építve a hatodik fejezet első esettanulmánya arra tesz kísérletet, hogy megmagyarázza a tulajdonnevek kezelését Kurt Vonnegut *Slaughterhouse-Five* című regényének magyar fordításában. A tanulmány az alábbi hipotézissel indul: a kitöltetlen logikai bejegyzéssel rendelkező neveket rendszeren átvisszük, hacsak az enciklopédikus bejegyzés nem tartalmaz a kontextus részeként felhasználható feltevéseket, amikor is a név nagy valószínűséggel *modifikálódik*; a kitöltött logikai

bejegyzéssel bíró neveket rendszeren *fordítjuk*, hacsak az enciklopédikus bejegyzés nem tartalmaz a kontextus részeként felhasználható feltevéseket, ami szükségessé teheti a név *modifikációját*; amennyiben pedig a forrásnyelvi névnek létezik konvencionális célnyelvi megfelelője, akkor – optimális feldolgozási megfontolások miatt – általában ezzel *behelyettesítjük*, hacsak adekvát kontextuális hatások elérése érdekében a fordító másképp nem dönt.

A numerikus eredményeket az 1. táblázat foglalja össze. Ezek megerősíteni látszanak a hipotézist: a kitöltetlen logikai bejegyzéssel rendelkező neveket nagyjából átvitte a fordító, a többit pedig nagyrészt lefordította. A behelyettesített nevek nagy száma sem meglepetés, hiszen számos angol névnek megvan a konvencionális megfelelője a magyarban, s az ettől való eltérés legtöbbször indokolatlan lett volna.

LOGIKAI BEJEGYZÉS	TRANSFER	SUBST.	TRANSL.	MOD.	TOTAL
ÜRES	109	46	0	22	175
KITÖLTÖTT	34	59	55	12	162

1. táblázat: numerikus eredmények

Amit érdemes még megfontolni, hogy egyrészt mi az oka az átvitt elemek viszonylag magas számának a kitöltött bejegyzéssel rendelkező nevek között (21%), másrészt pedig, hogy mi áll a modifikált esetek hátterében, hiszen láthatóan itt nincs közvetlen összefüggés a művelet alkalmazása és a logikai bejegyzés üres vagy kitöltött volta között. Az egyes esetek vizsgálata során arra a megállapításra juthatunk, hogy az adott döntés hátterében mindig felfedezhető a fordító törekvése a kifejezés optimális feldolgozhatóságának biztosítására, vagyis azt a megoldást részesíti előnyben, amelyikről azt gondolja, hogy adekvát hatásokat eredményez, méghozzá oly módon, hogy ezek kimunkálása nem igényel az olvasótól indokolatlanul magas energiaráfordítást.

Végül azt vizsgálom, hogy van-e kimutatható összefüggés a négy művelet alkalmazásának gyakorisága illetve a különböző tulajdonnév-kategóriák között. Ezzel azt szeretném eldönteni, hogy mennyiben relevánsak ezek a kategóriák a fordítás szempontjából. A numerikus adatokat a 2. és a 3. táblázat közli.

Azt látjuk, hogy míg például a személyneveket legtöbbször átvizsgálja a fordító, a földrajzi neveket pedig tipikusan behelyettesíti vagy átvizsgálja, az intézményneveket többnyire fordítja. Ez azonban könnyen megmagyarázható a fentebbi elemzés alapján, hiszen a személynevek a legtöbb esetben nem bírnak kitöltött logikai bejegyzéssel, tehát átvivődnek, a földrajzi nevek hasonlóképpen vagy átvivődnek, vagy sok esetben rendelkeznek egy konvencionális célnyelvi megfelelővel és így behelyettesítődnek, az intézménynevek pedig tipikusan

frazális nevek, vagyis rendelkeznek logikai tartalommal, tehát fordítódnak. Ugyanilyen módon a többi kategóriát jellemző számadatok is könnyedén értelmezhetők az adott elméleti kereten belül.

CLASS NUMBER	TRANSFER NUMBER : %	SUBSTITUT. NUMBER : %	TRANSLAT. NUMBER : %	MODIFICAT. NUMBER : %
GEOGR. 102	52 : 51	39 : 38.2	2 : 2	9 : 8.8
PERSONAL 97	71 : 73.2	19 : 19.6	3 : 3.1	4 : 4.1
INSTIT. 48	9 : 18.8	11 : 22.9	21 : 43.7	7 : 14.6
TITLE 31	2 : 6.45	8 : 25.8	19 : 61.3	2 : 6.45
BRAND 18	7 : 38.9	2 : 11.1	5 : 27.8	4 : 22.2
NATIONAL. 9	0 : 0	6 : 66.7	0 : 0	3 : 33.3
EVENT 8	0 : 0	7 : 87.5	1 : 12.5	0 : 0
TEMPORAL 7	0 : 0	6 : 85.7	0 : 0	1 : 14.3
OTHER 7	0 : 0	0 : 0	4 : 57.1	3 : 42.9
ABSTRACT 6	0 : 0	6 : 100	0 : 0	0 : 0
ANIMAL 2	2 : 100	0 : 0	0 : 0	0 : 0
SPECIES 2	0 : 0	1 : 50	0 : 0	1 : 50
TOTAL 337	143 : 42.4	106 : 31.5	55 : 16.3	33 : 9.8

2. táblázat: Az adatokat a különböző kategóriákba tartozó esetek számának csökkenő sorrendjében rendeztük, az egyes sorokban ezt a számot tekintjük 100%-nak.

A 3. táblázat ugyanezen adatokat jeleníti meg az egyes műveletek alatt a különböző kategóriákra jellemző százaléértékek csökkenő sorrendjében.

TRANSFERENCE CLASS : %	SUBSTITUTION CLASS : %	TRANSLATION CLASS : %	MODIFICATION CLASS : %
ANIMAL : 100	ABSTRACT : 100	TITLE : 61.3	SPECIES : 50
PERSON : 73.2	EVENT : 87.5	OTHER : 57.1	OTHER : 42.9
GEOGR. : 51	TEMP. : 85.7	INSTIT. : 43.7	NATION : 22.2
BRAND : 38.9	NATION : 77.8	BRAND : 27.8	BRAND : 22.2
INST. : 18.8	SPECIES : 50	EVENT : 12.5	INSTIT. : 14.6
TITLE : 6.45	GEOGR. : 38.2	PERSONAL : 3.1	TEMP. : 14.3
NATIONAL. : 0	INSTIT. : 22.9	GEOGR. : 2.15	GEOGR. : 8.8
EVENT : 0	TITLE : 25.8	ANIMAL : 0	TITLE : 6.45
TEMPORAL : 0	PERSON : 19.6	NATIONAL. : 0	PERSONAL : 4.1
OTHER : 0	BRAND : 11.1	TEMPORAL : 0	ANIMAL : 0
ABSTRACT : 0	ANIMAL : 0	ABSTRACT : 0	EVENT : 0
SPECIES : 0	OTHER : 0	SPECIES : 0	ABSTRACT : 0
TOTAL : 42.4	TOTAL : 31.5	TOTAL : 16.3	TOTAL : 9.8

3. táblázat

Összességében úgy tűnik tehát, hogy hipotézisünk megállja a helyét, vagyis az, hogy mi történik a névvel a fordítás során, nagymértékben összefügg az adott név jelentés-struktúrájával, és mindig a kontextus összes számottevő elemét tekintetbe vevő

egyéni mérlegelést igényel a fordító részéről – ellentétben azzal, amit például Vendler (1975) állított, a kérdést triviálisnak minősítve.

További megállapításom az, hogy bár a különböző tulajdonnév-kategóriák kezelésében tényleges statisztikai különbségek mutathatók ki, e hagyományos osztályozás csak köztes kategóriaként releváns a kérdés szempontjából, mivel a különbségek végső soron a szemantikai struktúra változatosságával magyarázhatók, s a hagyományos tulajdonnév-osztályokat tekinthetjük tipikus jelentés-struktúra konfigurációkat összefogó kategóriákként is.

A J. F. Cooper *The Last of the Mohicans* című regényének gyermekek számára készült magyar fordítását feldolgozó második esettanulmány numerikus eredményeit (4. táblázat) az első esettanulmányéval (1. táblázat) összevetve azt találjuk, hogy itt ahhoz képest meglepően magas a modifikált elemek száma: több mint fele az összes esetnek.

LOGIKAI BEJEGYZÉS	TRANSFER No. : %	SUBST. No. : %	TRANSL. No. : %	MOD. No. : %	TOTAL No.
ÜRES	26:21.5	27:22.3	0:0	68:56.2	121
KITÖLTÖTT	2:4.1	6:12.2	16:32.7	25:51	49

4. táblázat: numerikus eredmények

A hagyományos névkategóriákat illetően külön-külön is azt látjuk, hogy az elemek többsége majdnem minden kategória esetében modifikálódik (5. táblázat).

CLASS NUMBER	TRANSFER NUMBER : %	SUBSTITUT. NUMBER : %	TRANSLAT. NUMBER : %	MODIFICAT. NUMBER : %
PERSONAL 66	17 : 25.7	11 : 16.7	11 : 16.7	27 : 40.9
GEOGR. 48	8 : 16.7	9 : 18.7	0 : 0	31 : 64.6
NATION. 33	3 : 9.1	10 : 30.3	1 : 3	19 : 57.6
ABSTRACT 10	0 : 0	2 : 20	1 : 10	7 : 70
INSTIT. 4	0 : 0	0 : 0	1 : 25	3 : 75
TITLE 3	0 : 0	0 : 0	1 : 33.3	2 : 66.7
EVENT 2	0 : 0	0 : 0	1 : 50	1 : 50
TEMPORAL 2	0 : 0	1 : 50	0 : 0	1 : 50
BRAND 1	0 : 0	0 : 0	0 : 0	1 : 100
SPECIES 1	0 : 0	0 : 0	0 : 0	1 : 100
TOTAL 170	28 : 16.5	32 : 18.8	17 : 10	93 : 54.7

5. táblázat: Az adatokat a különböző kategóriákba tartozó esetek számának csökkenő sorrendjében rendeztük, az egyes sorokban ezt a számot tekintjük 100%-nak.

A két fordítás közötti szembeötlő különbség véleményem szerint nagymértékben összefügg az információs szándék (üzenet) valamely kontextusban való kommunikálhatóságának kérdésével. Egy kommunikációs aktus ugyanis csak akkor lehet sikeres, ha releváns tud lenni az adott (de nem előre adott!)

kontextusban, a relevancia pedig kontextus-függő: az, hogy egy feltevés-halmaz megfelelő számú kontextuális hatást eredményez egy bizonyos kontextusban, nem jelenti azt, hogy ugyanerre egy másik kontextusban is képes lesz. Ez azonban csak egyik lehetséges oka egy kommunikációs aktus esetleges sikertelenségének; az eredmény akkor is kudarc lehet, ha a kontextuális hatások kimunkálása túlzottan nagy erőfeszítést igényel a közönségtől, amely ezáltal elveszítheti érdeklődését és megszakíthatja a kommunikációs folyamatot.

Éppen ezért *Az utolsó mohikán* magyar fordítója, Réz Ádám számos - tulajdonneveket is tartalmazó - történelmi-politikai jellegű leíró szakaszt kihagyott a fordításból, nehogy a feltételezett fiatal olvasó, akinek nem állnak rendelkezésére a megfelelő háttérfeltevések ahhoz, hogy értelmezni tudja ezeket a részeket, elveszítse érdeklődését és befejezetlenül tegye le a könyvet. Más nevek (pl. 'Apollo') hasonló módon azért modifikálódtak a fordításban, mert maguknak a név által hordozott enciklopédikus feltevéseknek a megléte kétséges az olvasó memóriájában.

További modifikációk okául szolgálhatott még az is, hogy a fordítás feltételezett gyermek olvasója az eredeti szöveg feltételezett felnőtt olvasójához képest limitált feldolgozási kapacitással rendelkezik. Ezért olyan esetekben, amikor ugyanaz a szereplő az eredetiben különböző neveken jelenik meg, a fordítás egy (többé-kevésbé) uniformizált változatot alkalmaz, hogy ezáltal megkönnyítse a célolvásó számára a név által jelölt személy (vagy egyéb referens) előhívását a memóriából.

Ezen megfontolásokból világosan kitűnik, hogy az első kérdés, amellyel a fordító szembekerül, nem az, hogy miként lehet lefordítani egy adott üzenetet, hanem hogy egyáltalán kommunikálható-e ez az üzenet a másodlagos kommunikációs kontextusban a relevancia elvével összhangban. Minden egyéb, a részleteket illető probléma csak ennek az alapvető kérdésnek a megválaszolása után következhet.

5. A kutatás eredményeinek összefoglalása

A második fejezet a hagyományos fordítás-elméletek áttekintése és összevetése után amellelt érvel, hogy a fordítást leggyümölcsözőbb módon a kommunikáció egyik speciális, interlingvális és interkulturális formájaként értelmezhetjük, és ennek megfelelően a fordítás elméletének egy általános kommunikáció-elmélet részét kell képeznie. Az erre alkalmas kommunikáció-elméletet Sperber és Wilson (1986) relevancia-elméletében találtuk meg, melynek keretein belül, ahogyan azt Gutt (1991) javasolta, a fordítást a relevancia elve által irányított interpretációs folyamatként tekinthetjük.

Az ötödik fejezet elsősorban annak bizonyítására vállalkozott, hogy a közkeletű nézettel szemben a tulajdonnevek fordításának kérdése egyáltalán nem triviális: a tulajdonnevek ugyanolyan sokszínű viselkedést mutatnak a fordításban, mint bármely más kifejezés. Ennek okai pedig a fordító döntéseit meghatározó stimulus-kontextus-interpretáció interakcióban keresendők. Először is a stimulus, jelen esetben a tulajdonnév jelentése, mint láttuk, alapvetően nem különbözik felépítésében az egyéb kifejezések szemantikai struktúrájától, tehát ugyanolyan sokrétűen kapcsolódhat a kontextushoz, mint amazok - következésképpen a tulajdonnévvel kapcsolatos döntések a fordítás során éppoly összetettek a kontextuális hatások és a feldolgozási erőfeszítés-igény viszonyának tekintetében, mint bármely más fordítói döntés.

Négy különböző fordítási műveletet azonosítottam, melyeket a fordítók a tulajdonnevekkel kapcsolatban alkalmaznak: az átvitelt, a behelyettesítést, a fordítást és a modifikációt. E műveleteket a név jelentéstartalmának tekintetbevételével definiáltuk, alkalmazásuk körülményeit pedig a relevancia elvének alapján magyaráztuk.

A hatodik fejezet esettanulmányai két konkrét irodalmi mű magyar fordítását elemezve kísérletet tettek a tulajdonnevek fordításbeli kezelésének szabályszerűségeivel kapcsolatban elméleti megfontolások alapján született predikciók empirikus igazolására. Azt találtam, hogy a nevek viselkedése a fordításban csakugyan mutat szabályszerűségeket, és e szabályszerűség kapcsolatban áll a név jelentésének szerkezetével; a hagyományos tulajdonnév-osztályok pedig csak annyiban relevánsak, amennyiben e jelentés-szerkezetet tükrözik a Carrol (1985) által leírt, többé-kevésbé szabályos sablonokon, ún. szabály-sémákon keresztül.

Az egyes esetekben a fordító által hozott döntések végsősorban mindig a különböző relevancia-tényezők függvényei, vagyis az befolyásolja őket, hogy mik az elérendő kontextuális hatások, és hogy mekkora az ezek kimunkálásához az olvasó részéről szükséges erőfeszítés-igény. Ezek pedig részben összefüggnek a konzisztencia kérdésével bizonyos tényezőkkel kapcsolatban, amely tényezők közt ott találjuk a célnyelvi kultúrát (és ennek részeként persze a célnyelvet), az adott kultúrára jellemző fordítási konvenciókat (melyek nyelvenként és kultúránként igen eltérőek is lehetnek), a szövegközi viszonyokat, a szövegfunkciót, és a szövegen belüli kontextust egyaránt.

6. A téma további feldolgozási lehetőségei

Az empirikus kutatási projektet két irányban lehetne kiterjeszteni annak érdekében, hogy további adatokkal támasszuk alá a vizsgálat eredményeit. Egyrészt további angol-

magyar illetve magyar-angol fordításokat lehetne megvizsgálni, hogy eldönthessük, (1) mennyire jellemzők a kapott eredmények általában egy adott fordításirányra (mennyire normatívek a Toury-féle értelemben), (2) milyen kimutatható különbségeket eredményezhet a célközönségen kívül a szövegfunkció, a műfaj és más tényezők változása, és (3) milyen jellemző eltéréseket eredményeznek a (fordítási konvenciókat is magába foglaló) célnyelvi kulturális kontextust illető különbségek az egyébként azonos körülmények között születő döntésekben.

Másrésről a kutatás a tulajdonneveken túl a reáliák tágabb területére is kiterjedhetne, hogy képet nyerjünk arról is, hogy a tulajdonnevekkel kapcsolatban leírt fordítási műveletek milyen mértékben alkalmasok más kifejezések viselkedésének jellemzésére: vagyis hogy a leírás adekvátsága mennyire tekinthető általános érvényűnek.

7. Hivatkozások

- Carroll, J. M. (1985). *What's In a Name?* New York: W. H. Freeman.
- Gutt, Ernst-August (1991). *Translation and Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Heltai, Pál and Éva Pinczés (1993). *Fordítás és szövegértés az angol nyelvvizsgán*. Budapest: Druck Kft.
- J. Soltész, Katalin (1967). 'A tulajdonnevek lefordíthatósága.' *Magyar Nyelvőr* 91/3, 280-292.
- Klaudy, Kinga (1994). *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Newmark, Peter (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- Schultze, Brigitte (1991). 'Problems of Cultural Transfer and Cultural Identity: Personal Names and Titles in Drama Translation.' In Kittely, A. and A. P. Frank (eds.), *Göttingen: Eric Schmidt Verlag*, 91-110.
- Sperber, Dan and Deirdre Wilson (1986). *Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Tarnóczy, Lóránt (1966). *Fordítókalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tellinger, Dusan (1996). 'A reáliák fordításának problémája Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című művének német változatában.' In Székely, Gábor and Erzsébet Cs. Jónás (eds.), VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia: Nyelvek és nyelvoktatás a Kárpát-medencében, II. kötet. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 104-109.
- Vendler, Zeno (1975). 'Singular Terms.' In Steinberg and Jakobovits (eds.), *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 115-133.

8. Elsődleges források

- Cooper, J. F. (1984). *The Last of the Mohicans*. The Reader's Digest Edition.
- Cooper, J. F. (1957). *Az utolsó mohikán*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó. Translated by Ádám Réz.
- Vonnegut, Kurt (1986). *Slaughterhouse-Five*. London: Jonathan Cape.
- Vonnegut, Kurt (1980). *Az ötös számú vágóhíd*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. Translated by László Nemes.

9. Az értekezés témaköréből megjelent publikációk

Megjelent közlemények:

1. 'On the translation of proper names.' *Eger Journal of English Studies*, Vol. 1 (1996): 178-188.
2. 'Proper names in translation: A case study.' *Eger Journal of English Studies*, Vol. 2 (1998): 161-83.
3. 'A fordítás szerepe a nyelvtanárképzésben.' *Pedagógusképzés*, 1999: 24-30.

Meg nem jelent, konferencián elhangzott előadások:

4. 'A Relevance-Theoretic Analysis of the Treatment of Proper Names in the Hungarian Translations of Two American Novels.' A Thematic HUSSE Conference on Empirically Based Approaches to Linguistic Description, 21-22 June 2001, Debrecen.